

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ШАЙТУРО ОЛЬГА ПАВЛІВНА

УДК 343.1 (477)

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ МЕДИЧНИМ АБО
ФАРМАЦЕВТИЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Харківському національному університеті внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
Юхно Олександр Олександрович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, начальник кафедри
кримінального процесу факультету з
підготовки слідчих.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Назаров Віктор Володимирович,
Юридичний інститут Національного
авіаційного університету, завідувач
кафедри повітряного, космічного та
екологічного права;

кандидат юридичних наук, доцент
Юсупов Володимир Васильович,
Національна академія внутрішніх справ,
доцент кафедри криміналістики та
судової медицини.

Захист відбудеться 27 лютого 2013 р. о 9 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.64.700.01 у Харківському національному університеті внутрішніх справ (61080, м. Харків, проспект 50-річчя СРСР, 27).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, проспект 50-річчя СРСР, 27).

Автореферат розісланий 23 січня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Могілевський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Інтенсивність розвитку сучасних науки і техніки вражає та приносить значну суспільну користь. Медицина і фармакологія активно вбирають у себе такі досягнення, трансформуючи їх на служіння людині. Однак, привнесені нові блага можуть приховувати у собі велику небезпеку, особливо при недбалому ставленні до них. Неналежне виконання своїх професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником призводить до помилок у цих сферах діяльності, що є досить поширеним явищем навіть у розвинених країнах світу. Наприклад, у Великобританії помилки в роботі персоналу медичних закладів щороку стають причиною смерті близько 70 тисяч пацієнтів. У США жертвами медичних помилок щорічно стають понад 100 тисяч американців, а самі медичні помилки займають п'яте місце серед причин смертності в країні. У Німеччині – майже 100 тисяч пацієнтів¹.

За підрахунками експертів зі Всесвітньої організації охорони здоров'я, через лікарську недбалість в Україні щодня помирає 6 – 7 хворих і втричі більше стають інвалідами². Однак, якщо в країнах Європи, США та інших проводяться не лише громадські, а й державні підрахунки, то в Україні офіційна статистика з цих питань просто відсутня, в нашій державі не ведеться така форма звітності та обліку.

Різним аспектам проблеми неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником приділили свою увагу О. М. Бандурка, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, О. А. Биховська, А. Ф. Волобуєв, Н. О. Гуторова, М. В. Даньшин, А. Х. Завальнюк, А. В. Іщенко, Г. Г. Карагезян, Н. С. Карпов, О. Г. Кібальнік, О. М. Коршунова, В. В. Лисенко, О. М. Литвинов, Г. А. Матусовський, В. В. Назаров, В. О. Образцов, В. Л. Попов, В. Д. Прістансков, М. В. Салтевський, Ю. Д. Сергєєв, Я. В. Старостіна, О. О. Степанов, Л. В. Сухарнікова, В. В. Татаркін, І. В. Тимофєєв, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалова, В. Ю. Шепітько, В. В. Юсупов, О. О. Юхно, М. П. Яблоков та інші. Науковці розглядали переважно кримінально-правові, судово-медичні, частково криміналістичні питання, але далеко не всі вони знайшли вирішення, окремі з них були тільки позначені, значна частина залишається дискусійними. Так, виявилися малодослідженими, а в частині, що стосується фармацевтичного працівника – нерозробленими наступні елементи криміналістичної характеристики злочину: спосіб, місце, час, обстановка, знаряддя та засоби вчинення, особи потерпілого та злочинця, а також типові сліди злочину.

Таким чином, необхідність доопрацювання, а щодо фармацевтичного працівника – повної розробки криміналістичної характеристики злочину, відповідальність за який передбачена ст. 140 КК України, удосконалення відповідних теоретичних положень, а також існування низки правових проблем медичної та фармацевтичної сфер обумовлюють актуальність цього дослідження.

¹ Антонов С. В. Медична помилка: юридичний аспект / С. В. Антонов // Управління закладом охорони здоров'я. – 2007. – № 8. – С. 16.

² Такіда Л. Ціна лікарської помилки / Леся Такіда // Правосуддя України. – 2011. – № 05-06 (136–137). – С. 9.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації відповідає п. 6.14 Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 років, затвердженого Наказом МВС України № 347 від 29 липня 2010 року, п. 6.1.6 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на 2011–2014 роки, затверджених Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 28 грудня 2010 року.

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у визначенні правових засад надання медичної та фармацевтичної допомоги, елементного складу криміналістичної характеристики неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі основні задачі:

- визначити правові засади надання медичної допомоги;
- з'ясувати правові засади надання фармацевтичної допомоги;
- розкрити поняття неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником;
- виявити способи вчинення злочинів, щодо неналежного виконання професійних обов'язків медичним працівником;
- висвітлити способи вчинення злочинів щодо неналежного виконання професійних обов'язків фармацевтичним працівником;
- виокремити способи приховування злочинів, пов'язаних з неналежним виконанням професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником;
- визначити місце, час, обстановку, знаряддя та засоби злочину, пов'язаного з неналежним виконанням своїх професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником;
- надати характеристику суб'єкту злочину та потерпілого від злочину, відповідальність за який передбачено ст. 140 КК України;
- узагальнити типові сліди злочину, пов'язаного з неналежним виконанням професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником та надати криміналістичну характеристику.

Об'єктом дослідження є правовідносини у сфері надання медичних або фармацевтичних послуг.

Предмет дослідження становить криміналістична характеристика неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження складають загальний діалектичний метод наукового пізнання дійсності, коли явища, котрі є об'єктом дослідження, розглядаються у взаємозв'язку, в єдності їх соціального змісту і юридичної форми, а

також інші методи, зокрема: наукові методи логіки (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія та інші) були використані при дослідженні нормативних актів, матеріалів слідчої та судової практики (підрозділи 1.1, 1.2); системно-структурний метод – при дослідженні елементів криміналістичної характеристики неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (підрозділи 2.1-2.6); історичний метод – при дослідженні розвитку законодавства про охорону здоров'я в Україні, окремих складових криміналістичної характеристики злочинів (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1); соціологічні методи – для одержання інформації та використання суб'єктивних поглядів фахівців-практиків, що стосуються досліджуваної групи проблем.

Теоретичною основою дослідження є наукові положення філософії, логіки, психології, системного аналізу, медичного, адміністративного, кримінального, кримінально-процесуального права, криміналістики та судової медицини.

Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, які визначають правові засади надання медичної та фармацевтичної допомоги, а також на матеріалах слідчої та судової практики.

У процесі дослідження узагальнено матеріали 302 кримінальних справ, порушених за статтею 140 КК України та рішення судів по них; проаналізовано довідкові видання, статистичні матеріали МВС України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є однією з перших спроб комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень правової науки дослідити проблемні питання організації розслідування злочинів. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основні з них такі:

вперше:

- змодельовані способи вчинення злочинів, пов'язаних з невиконанням або неналежним виконанням фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків через класифікацію способів виробництва (виготовлення), зберігання, транспортування, відпуску, утилізації та знищення фармацевтичної продукції;

- окреслено знаряддя та засоби неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, класифікувавши їх на: вироби медичного призначення; медичну техніку; медичний інструментарій; комплектувальні вироби; спеціальні матеріали; фармацевтичну продукцію; обладнання, інструменти та інші предмети, речовини, що використовуються для виробництва, виготовлення, зберігання, транспортування, відпуску, утилізації та знищення фармацевтичної продукції;

удосконалено:

- визначення способів неналежного виконання професійних обов'язків медичним працівником як сукупність окремих актів, дій, прийомів чи операцій, які порушують стандарти, протоколи, правила, звичаї та інші нормативно-правові акти щодо надання медичної допомоги. Окреслено конкретні їх види та способи приховування;

- положення про місце, час та обстановку злочину, відповідальність за який передбачена ст. 140 КК України;

- визначення потерпілої особи з вказівкою на загальні та особливі її ознаки, а також особи злочинця через поділ медичних та фармацевтичних працівників;

- виділення слідів злочину через традиційне їх розмежування на матеріальні (на тілі або одязі людини, якій надавалася допомога; на тілі або одязі медичного чи фармацевтичного працівника; медична документація; медичне або фармацевтичне обладнання, інструменти тощо, в тому числі, зі слідами надання відповідної допомоги; фармацевтична продукція) та ідеальні.

дістали подальшого розвитку:

- положення щодо класифікації правових засад українського законодавства про надання медичної допомоги на нормативно-правові акти загального характеру та окремих видів медичної допомоги;

- поділ правових засад національного законодавства про надання фармацевтичної допомоги на правові основи виробництва (виготовлення), зберігання, транспортування, відпуску, утилізації та знищення фармацевтичної продукції.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що:

- у науково-дослідній сфері вони можуть бути основою для подальшого розроблення відповідних проблем;

- у правозастосовній діяльності використання одержаних результатів дозволить підвищити ефективність розслідування злочинів, пов'язаних з неналежним виконанням професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником;

- у навчальному процесі матеріали дисертації доцільно використовувати при підготовці підручників та навчальних посібників із дисциплін «Криміналістика», «Розслідування злочинів проти життя та здоров'я людини» тощо. Їх враховано у навчально-методичних розробках, підготовлених за участю автора (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в навчальний процес Харківського національного університету внутрішніх справ; акт впровадження дисертаційного дослідження у навчальний процес Одеського державного університету внутрішніх справ; акт впровадження дисертаційного дослідження у практичну діяльність слідчого управління ГУМВС України в Харківській області).

Апробація результатів дисертації. Підсумки розробки проблеми в цілому, окремі її аспекти, одержані узагальнення й висновки було оприлюднено дисертантом на науково-практичних

конференціях: «Іноземна мова і сучасні тенденції юридичної науки очима молодих учених» (Харків, 2011), «Юридична наука та правоохоронна діяльність» (Дніпропетровськ, 2012), «Моделювання, прогнозування та інформаційно-аналітичне забезпечення інноваційного розвитку фінансової системи країн європейського простору» (Харків, 2012), вони також доповідалися на засіданнях кафедри кримінального процесу факультету з підготовки слідчих Харківського національного університету внутрішніх справ.

Публікації. Основні теоретичні положення і практичні рекомендації викладено в трьох наукових статтях у наукових фахових виданнях та тезах трьох доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, двох розділів, які включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та одного додатку. Загальний обсяг дисертації – 211 сторінок, з яких 187 сторінок основного тексту, 4 сторінки додатку та 20 сторінок списку використаних джерел, який налічує 175 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, мета і задачі, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, апробація результатів дисертації та публікації.

Розділ 1 «Правові засади надання медичної та фармацевтичної допомоги» складається з двох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Правові засади надання медичної допомоги»* розглянуто правові засади національного законодавства про надання медичної допомоги, які для зручності вивчення та подальшого використання класифіковано на:

1) нормативно-правові акти загального характеру: Конституція; міжнародні документи, ратифіковані Верховною Радою України; кодекси та закони України.

2) нормативно-правові акти надання окремих видів медичної допомоги, наприклад: психіатричної – Закон України «Про психіатричну допомогу»; штучного переривання вагітності (аборт) – «Інструкція про порядок проведення операції штучного переривання вагітності», затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України № 508 від 20.07.2006 року та ряд інших.

У *підрозділі 1.2 «Правові засади надання фармацевтичної допомоги»* нормативне забезпечення надання фармацевтичної допомоги класифіковано за наступними видами фармацевтичної практики, де можливе завдання значної шкоди здоров'ю людини, на нормативно-правові акти у сфері:

1) виробництва (виготовлення) фармацевтичної продукції, зокрема Закон України «Про лікарські засоби»; наказ МОЗ України від 15.05.2006 року № 275 «Про затвердження Інструкції із санітарно-протиепідемічного режиму аптечних закладів»;

2) зберігання та транспортування фармацевтичної продукції: «Інструкція про організацію зберігання в аптечних закладах різних груп лікарських закладів та виробів медичного призначення», затверджена наказом МОЗ України № 44 від 16.03.1993 року, «Правила перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні», затверджені наказом Мінтрансу України № 363 від 14.10.1997 року тощо;

3) відпуску фармацевтичної продукції: «Порядок відпуску лікарських засобів і виробів медичного призначення з аптек та їх структурних підрозділів», затверджений наказом МОЗ України № 360 від 19.07.2005 року та ін.;

4) утилізації та знищення фармацевтичної продукції: «Правила проведення утилізації та знищення неякісних лікарських засобів», затверджені наказом МОЗ України № 349 від 08.07.2004 року.

Розділ 2 «Елементний склад криміналістичної характеристики неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником» складається з шести підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Спосіб вчинення злочину» визначено, що способи неналежного виконання професійних обов'язків медичним працівником представляють собою сукупність окремих актів, дій, прийомів чи операцій, які порушують стандарти, протоколи, правила, звичаї та інші нормативно-правові акти щодо надання медичної допомоги. Можна виділити наступні такі способи: непроведення невідкладних заходів медичної допомоги або із запізненням; поверхневе обстеження хворого, неповний збір анамнезу або навіть ігнорування ним, невиконання спеціальних діагностичних досліджень; виконання протипоказаних діагностичних досліджень; несвоєчасний або неправильний діагноз захворювання; гіпердіагностика; невірно обрана профілактика; протипоказане транспортування; необґрунтована відмова в госпіталізації чи лікуванні; невчасна госпіталізація або передчасна виписки; несвоєчасне лікування; призначення медичних маніпуляцій або лікарських засобів, які протипоказані конкретному хворому; порушення послідовності лікування; недостатня підготовка хворого до операції, ігнорування протипоказань; недбайливе виконання оперативного втручання; залишення сторонніх предметів в порожнині тіла під час операції та інше.

Способи вчинення злочинів, пов'язаних з невиконанням або неналежним виконанням фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків класифіковано за такими критеріями: при виробництві або виготовленні фармацевтичної продукції (порушення технологічного регламенту, недодержанням вимог фармакопейних статей та інших державних стандартів,

технічних умов з урахуванням міжнародних норм щодо виробництва (виготовлення), внаслідок чого відбулася зміна якості (відсутність будь-якого лікувального впливу) або властивостей (утворення небезпечних сполук) фармацевтичної продукції; невірне, помилкове використання інгредієнтів (основної або допоміжних речовин) при виробництві (виготовленні) фармацевтичної продукції; використання непридатних інгредієнтів (втратили свої властивості з різних причин, в тому числі, збіг термін придатності, порушено умови зберігання тощо) та пакувальних матеріалів; недотримання санітарних норм і правил санітарно-гігієнічного та протиепідемічного режиму виробництва (виготовлення), внаслідок чого відбулося зараження фармацевтичної продукції, що становить небезпеку для життя); при зберіганні та транспортуванні фармацевтичної продукції (недотримання санітарних норм і правил санітарно-гігієнічного та протиепідемічного режиму (температурного режиму, рівня вологості, вимог щодо захисту від дії світла, пакувальних матеріалів тощо); при відпуску фармацевтичної продукції (ненавмисна підміна одного товару іншим (зміст не відповідає упаковці товару); незаконний продаж (відпуск) отруйних, сильнодіючих, наркотичних, психотропних речовин або прекурсорів; продаж (відпуск) лікарських засобів, термін придатності яких закінчився; при утилізації та знищенні фармацевтичної продукції (порушення правил проведення утилізації та знищення неякісних лікарських засобів; невірно обраний метод знищення неякісних лікарських засобів без урахування ступеню їх небезпечності для здоров'я населення і навколишнього середовища; залишення відходів утилізованих лікарських засобів без захоронення; незаконне захоронення відходів утилізованих лікарських засобів).

Визначено найбільш поширені способи приховування злочинів, пов'язаних з неналежним виконанням професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, а саме: обман або замовчування про настання ятрогенії чи причин, які її викликали; проведення нового лікування для усунення наслідків або симптомів ятрогенії; переміщення пацієнта (потерпілого) з одного медичного закладу в інший; заздалегідь підготовлене неправдиве алібі; створення видимості нібито побічних ефектів використання фармацевтичної продукції; знищення, спотворення, невнесення необхідних записів, підміна та інші види підробки медичної документації, зокрема, історії хвороби; знищення, підміна залишків засобів, предметів чи матеріалів, які використовувались при наданні медичної допомоги; недонесення про вчинений злочин уповноваженими посадовими особами до правоохоронних органів; інсценування злочину під некримінальну подію, природну смерть, форс-мажорні обставини, тощо; залякування, підкуплення або інший вплив на пацієнтів (потерпілих); вчинення іншого злочину тощо.

У підрозділі 2.2 «Місце, час та обстановка вчинення злочину» виділено місця вчинення злочину, пов'язані з неналежним виконанням професійних обов'язків медичним працівником. Зазначається, що місце неналежного виконання професійних обов'язків це: спеціально призначене для надання медичної допомоги, зокрема район діяльності суб'єкта злочину (поліклініка, лікарня,

госпіталь, медичний науково-дослідний інститут, медична санітарна частина, санаторій, медпункт), місце безпосереднього злочинного діяння (відділення, лікарський кабінет, лікарняна палата, операційний блок, блок інтенсивної терапії, приміщення функціональної діагностики, приміщення для лікування фізичними методами, лабораторія, машина швидкої допомоги і так далі); непризначене або непристосоване для надання медичної допомоги (місце проживання потерпілого, вулиця, місце знаходження або виявлення хворого чи потерпілого від аварії, дорожньо-транспортної події, стихійного лиха тощо).

Під місцем настання тяжких наслідків для хворого слід розглядати місця неналежного виконання професійних обов'язків, іншу лікувально-профілактичну установу, місце проживання, роботи тощо.

Визначено, що місцем виявлення тяжких наслідків для хворого може бути той самий чи інший лікувально-профілактичний заклад, місця неналежного виконання професійних обов'язків або настання тяжких наслідків.

Місця неналежного виконання своїх професійних обов'язків фармацевтичним працівником класифіковано на:

1) місця виробництва (виготовлення) фармацевтичної продукції: а) промислові – підприємства, заводи, фармацевтичні об'єднання, товариства, компанії та корпорації; б) в умовах аптеки – асептичний блок (комплекс виробничих приміщень), до складу якого входять шлюз, асептична асистентська, приміщення для фасування, закупорювання та стерилізації ліків, а також службово-побутові приміщення для персоналу (кімната персоналу, гардеробна, вбиральня) тощо;

2) місця зберігання фармацевтичної продукції: складські приміщення, бази, приміщення лікарських установ, контейнера, рефрижератори, холодильники, стелажі, шафи (в тому числі вогнетривкі або затемнені), піддони, підтоварники та інше;

3) місця відпуску фармацевтичної продукції: оптові фармацевтичні компанії, аптечні бази, аптеки, аптечні пункти, аптечні кіоски, медичні установи, фельдшерські та фельдшерсько-акушерських пункти;

4) місця утилізації та знищення фармацевтичної продукції: спеціально відведені місця (полігони), об'єкти поводження з відходами, приміщення виробників або постачальників.

Час неналежного виконання медичним працівником своїх професійних обов'язків поділяється на: час звернення за допомогою або виявлення особи, яка потребує медичної допомоги; виконання певної лікарської дії на користь пацієнта; появи у потерпілого тяжких наслідків; виявлення тяжких наслідків; реагування на усунення, приховування тяжких наслідків.

Під часом неналежного виконання своїх професійних обов'язків фармацевтичним працівником слід розуміти терміни виробництва (виготовлення) фармацевтичної продукції; час зберігання фармацевтичної продукції; час відпуску фармацевтичної продукції; час утилізації та

знищення фармацевтичної продукції; час використання фармацевтичної продукції або проведення фармацевтичних заходів; час появи й виявлення в пацієнта тяжких наслідків.

Обґрунтовано, що до обстановки неналежного виконання своїх професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником необхідно відносити: 1) умови надання медичної допомоги, виробництва, зберігання, транспортування, відпуску, утилізації та знищення фармацевтичної продукції; 2) стан науково-практичного потенціалу медицини та фармакології; 3) матеріально-технічне забезпечення; 4) організація надання медичної та фармацевтичної допомоги; 5) кадрове забезпечення; 6) терміновість надання медичної або фармацевтичної допомоги та наявні можливості; 7) медичний ризик, крайня необхідність, дія непереборних сил або інші обставини, що виключають злочинність діяння тощо.

У підрозділі 2.3 «Знаряддя та засоби вчинення злочину» визначено, що до знарядь і засобів вчинення злочинів, пов'язаних з неналежним виконанням своїх професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником відносяться:

1) вироби медичного призначення – вата, марля, бинти та аналогічні вироби; кетгут хірургічний стерильний, аналогічні стерильні матеріали для накладання швів і стерильні адгезиви для тканин, для хірургічного закриття ран; стерильні хірургічні або стоматологічні кровоспинні засоби, що розсмоктуються (гемостатики) тощо;

2) медична техніка – механічні апарати для діагностики та терапії; ендоскопічні прибори та апарати; стерилізаційне, дезінфекційне та дистильційне обладнання; апарати для переливання крові та ін.;

3) медичний інструментарій – шприци та голки всіх призначень, скальпелі, ножі, ножиці, пили, долота, остеотомі, кусачки, анатомічні, хірургічні пінцети, «цапки» для білизни тощо;

4) комплектувальні вироби;

5) спеціальні матеріали;

6) фармацевтична продукція – залози та інші органи, призначені для органотерапевтичних цілей, висушені, подрібнені або не подрібнені у порошок; гепарин та його солі; кров людей, тварин, приготвлена для терапевтичного, профілактичного або діагностичного застосування; сироватки імунні (антисироватки), інші фракції крові та модифіковані імунологічні продукти; лікарські засоби та ін.;

7) обладнання, інструменти та інші предмети, речовини, що використовуються для виробництва, виготовлення, зберігання, транспортування, відпуску, утилізації та знищення фармацевтичної продукції – діючі та допоміжних субстанції, пакувальні матеріали, лабораторне та інше обладнання, спеціальний одяг тощо.

У підрозділі 2.4 «Особа потерпілого» показано, що потерпілою від злочину, відповідальність за який передбачена ст. 140 КК України, є будь-яка фізична особа (пацієнт), якій надавалася медична або фармацевтична допомога відповідними уповноваженими працівниками.

Потерпіла особа є активним учасником процесу надання медичної або фармацевтичної допомоги і володіє наступними ознаками:

1) загальні: вік, стать, професія, соціальна адаптація тощо.

2) особливі: фізичний стан на моменти надходження до лікувально-профілактичної установи та надання допомоги; ступінь ураження організму хворобою або травмою; наявність хронічних захворювань, в тому числі професійних, і їх прояви; фізіологічні (вагітність, пологи), генетичні та індивідуальні особливості; поведінка хворого до, під час і після лікування (виконання розпоряджень, дотримання встановленого режиму, дієти, умов реабілітації тощо); ступінь поінформованості про медичні засоби і лікарські препарати; зайняття самолікуванням; одночасне звернення до інших лікарів або знахарів; якість прийнятих пацієнтом фармацевтичних препаратів; наявність при вагітності та пологах фізіологічних, генетичних, патологічних та інших особливостей потерпілої; наявність шкідливих звичок тощо.

У підрозділі 2.5 «Особа злочинця» згруповано суб'єктів злочину, відповідальність за який передбачена ст. 140 КК України. До них відносяться: медичні працівники лікарських спеціальностей (головний лікар, заступник головного лікаря з медичної частини, з лікувальної роботи, по хірургічній (терапевтичній) службі, завідувач відділенням, старший черговий лікар медичного закладу, лікар-ординатор, лікар-клінічний ординатор, лікар-стажер (але не лікар-інтерн або лікар-субординатор); середній медичний персонал (головна медична сестра/акушерка або заступник головного лікаря з медично-сестринської роботи, старша медична сестра відділення, старший фельдшер станції швидкої медичної допомоги, старший лаборант, медична сестра (палатна, маніпуляційного кабінету, кабінету ЛФК тощо), фельдшер бригади швидкої медичної допомоги, фельдшер-лаборант або лаборант (клінічного, біохімічного, бактеріологічного та інших відділів), санітарний фельдшер); фармацевтичні працівники (завідувач і заступник завідувача аптеки, завідувач відділу аптечної бази, складу, клінічний, госпітальний провізори, провізор-спеціаліст з клінічних досліджень, провізор-лаборант та інші).

У підрозділі 2.6 «Типові сліди злочину» згруповано сліди злочину, пов'язаного з неналежним виконанням своїх професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівниками у матеріальні та ідеальні. До матеріальних віднесено сліди:

1) на тілі або одязі людини, якій надавалася допомога: зовнішні або внутрішні пошкодження, повна або часткова втрата органу чи його функції, ускладнення або поява нових захворювань – патологічні зміни тіла, шрами, хірургічні шви, сліди ін'єкцій, подряпини, рани, плями крові,

обривки тканин тіла, сліди від використання медичного обладнання та препаратів, а також інші традиційні сліди;

2) на тілі або одязі медичного чи фармацевтичного працівника – сліди біологічного походження, фармацевтичної продукції тощо залежно від способу надання допомоги;

3) медична документація (записи в історії хвороби, карті амбулаторного хворого, протоколі операції, операційному журналі, карті анестезіологічної допомоги, анестезіологічному журналі, журналі рентгенівських досліджень, журналі лабораторних досліджень, журналі аналізу летальних результатів, журналі лікувально-контрольних комісій та інших, а також їх підrobка);

4) медичне або фармацевтичне обладнання, інструменти тощо, в тому числі, зі слідами надання відповідної допомоги;

5) фармацевтична продукція (препарати, їх упаковка або частини, біологічні об'єкти, ватні тампони, бинти, марлеві серветки зі слідами біологічного походження або лікарських препаратів тощо).

Визначено, що до ідеальних слідів злочину, пов'язаного з неналежним виконанням своїх професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівниками доцільно віднести свідчення потерпілих, законних представників, родичів, знайомих, свідків, медичного або фармацевтичного персоналу, осіб, які вчинили злочин.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні правових засад надання медичної та фармацевтичної допомоги, а також елементного складу криміналістичної характеристики неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. У результаті проведеного дослідження сформульовано ряд висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети.

Визначено правові засади національного законодавства про надання медичної допомоги та класифіковано їх на нормативно-правові акти загального характеру та ті, що регулюють надання окремих видів медичної допомоги.

З'ясовано правові засади надання фармацевтичної допомоги. Нормативне забезпечення надання фармацевтичної допомоги поділено за видами фармацевтичної практики, де можливе завдання значної шкоди здоров'ю людини, на нормативно-правові акти у сфері: виробництва (виготовлення) фармацевтичної продукції; зберігання та транспортування фармацевтичної продукції; відпуску фармацевтичної продукції; утилізації та знищення фармацевтичної продукції.

Сформульовано поняття «способи неналежного виконання професійних обов'язків медичним працівником», під якими слід розглядати сукупність окремих актів, дій, прийомів чи операцій, які

порушують стандарти, протоколи, правила, звичаї та інші нормативно-правові акти щодо надання медичної допомоги. Можна виділити наступні способи: невиконання спеціальних діагностичних досліджень; протипоказане транспортування; необґрунтована відмова в госпіталізації чи лікуванні; призначення медичних маніпуляцій або лікарських засобів, які протипоказані конкретному хворому; порушення послідовності лікування; недбайливе виконання оперативного втручання; залишення сторонніх предметів (тампона, серветки, інструмента) в порожнині тіла під час операції та багато іншого.

Способи вчинення злочинів, пов'язаних з невиконанням або неналежним виконанням фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків класифіковано за такими критеріями: при виробництві або виготовленні фармацевтичної продукції (порушення технологічного регламенту, недодержанням вимог фармакопейних статей та інших державних стандартів, технічних умов з урахуванням міжнародних норм щодо виробництва (виготовлення), внаслідок чого відбулася зміна якості (відсутність будь-якого лікувального впливу) або властивостей (утворення небезпечних сполук) фармацевтичної продукції; невірне, помилкове використання інгредієнтів (основної або допоміжних речовин) при виробництві (виготовленні) фармацевтичної продукції; використання непридатних інгредієнтів (втратили свої властивості з різних причин, в тому числі, збіг термін придатності, порушено умови зберігання тощо) та пакувальних матеріалів; недотримання санітарних норм і правил санітарно-гігієнічного та протиепідемічного режиму виробництва (виготовлення), внаслідок чого відбулося зараження фармацевтичної продукції, що становить небезпеку для життя); при зберіганні та транспортуванні фармацевтичної продукції (недотримання санітарних норм і правил санітарно-гігієнічного та протиепідемічного режиму (температурного режиму, рівня вологості, вимог щодо захисту від дії світла, пакувальних матеріалів тощо); при відпуску фармацевтичної продукції (ненавмисна підміна одного товару іншим (зміст не відповідає упаковці товару); незаконний продаж (відпуск) отруйних, сильнодіючих, наркотичних, психотропних речовин або прекурсорів; продаж (відпуск) лікарських засобів, термін придатності яких закінчився); при утилізації та знищенні фармацевтичної продукції (порушення правил проведення утилізації та знищення неякісних лікарських засобів; невірно обраний метод знищення неякісних лікарських засобів без урахування ступеню їх небезпечності для здоров'я населення і навколишнього середовища; залишення відходів утилізованих лікарських засобів без захоронення; незаконне захоронення відходів утилізованих лікарських засобів).

До найбільш поширених способів приховування злочинів, пов'язаних з неналежним виконанням професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником віднесено: обман або замовчування про настання ятрогенії чи причин, які її викликали; проведення нового лікування для усунення наслідків або симптомів ятрогенії; переміщення пацієнта (потерпілого) з

одного медичного закладу в інший; створення видимості нібито побічних ефектів використання фармацевтичної продукції; знищення, спотворення, невнесення необхідних записів, підміна та інші види підробки медичної документації тощо.

Місце неналежного виконання професійних обов'язків це: спеціально призначене для надання медичної допомоги місце, зокрема район діяльності суб'єкта злочину, місце безпосереднього злочинного діяння; непризначене або пристосоване для надання медичної допомоги місце.

Під місцем настання тяжких наслідків для хворого слід розглядати місця неналежного виконання професійних обов'язків, іншу лікувально-профілактичну установу, місце проживання, роботи тощо.

Зазначено, що місцем виявлення тяжких наслідків для хворого може бути той самий чи інший лікувально-профілактичний заклад, або місця неналежного виконання професійних обов'язків чи настання тяжких наслідків.

Час неналежного виконання медичним працівником своїх професійних обов'язків поділено на: час звернення за допомогою або виявлення особи, яка потребує медичної допомоги; виконання певної лікарської дії на користь пацієнта; появи у потерпілого тяжких наслідків; виявлення тяжких наслідків; реагування на усунення, приховування тяжких наслідків.

Під часом неналежного виконання своїх професійних обов'язків фармацевтичним працівником слід розуміти терміни виробництва (виготовлення) фармацевтичної продукції; зберігання фармацевтичної продукції; відпуску фармацевтичної продукції; утилізації та знищення фармацевтичної продукції; використання фармацевтичної продукції або проведення фармацевтичних заходів; появи й виявлення в пацієнта тяжких наслідків.

Обґрунтовано, що до обстановки неналежного виконання своїх професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником необхідно відносити: умови надання медичної допомоги, виробництва, зберігання, транспортування, відпуску, утилізації та знищення фармацевтичної продукції; стан науково-практичного потенціалу медицини та фармакології; матеріально-технічне забезпечення; організація надання медичної та фармацевтичної допомоги; кадрове забезпечення; терміновість надання медичної або фармацевтичної допомоги та наявні можливості; медичний ризик, крайня необхідність, дія непереборних сил або інші обставини, що виключають злочинність діяння тощо.

Доведено, що до знарядь і засобів вчинення злочинів, пов'язаних з неналежним виконанням своїх професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником відноситься: вироби медичного призначення; медична техніка; медичний інструментарій; комплектувальні вироби; спеціальні матеріали; фармацевтична продукція; обладнання, інструменти та інші предмети, речовини, що використовуються для виробництва, виготовлення, зберігання, транспортування, відпуску, утилізації та знищення фармацевтичної продукції.

Суб'єктами злочину, відповідальність за який передбачена ст. 140 КК України, можуть бути:

- 1) медичні працівники (лікарських спеціальностей та середнього медичного персоналу); 2) фармацевтичні працівники.

Зазначено, що потерпілою від злочину, відповідальність за який передбачена ст. 140 КК України, є будь-яка фізична особа (пацієнт), якій надавалася медична або фармацевтична допомога відповідними уповноваженими працівниками. Вона має такі ознаки: 1) загальні: вік, стать, професія, соціальна адаптація тощо; 2) особливі: фізичний стан на моменти надходження до лікувально-профілактичної установи та надання допомоги; ступінь ураження організму хворобою або травмою; наявність хронічних захворювань; поведінка хворого до, під час і після лікування (виконання розпоряджень, дотримання встановленого режиму, дієти, умов реабілітації тощо) тощо.

Узагальнено типові сліди злочину, пов'язаного з неналежним виконанням своїх професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівниками. До криміналістичної характеристики можна віднести матеріальні та ідеальні сліди. До матеріальних віднесено сліди: на тілі або одязі людини, якій надавалася допомога; на тілі або одязі медичного чи фармацевтичного працівника; медична документація; медичне або фармацевтичне обладнання, інструменти в тому числі зі слідами надання відповідної допомоги; фармацевтична продукція. Ідеальні сліди: свідчення потерпілих, законних представників, родичів, знайомих, свідків, медичного або фармацевтичного персоналу, осіб, які вчинили злочин.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Шайтуро О. П. Способи неналежного виконання професійних обов'язків медичним працівником [Електронний ресурс] / О. П. Шайтуро // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 1060-1062. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12sopomp.pdf>.
2. Шайтуро О. П. Особа потерпілого від злочинів, пов'язаних з неналежним виконанням професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником / О. П. Шайтуро // Право і безпека. – 2012. – № 4 (31). – С. 123-127.
3. Шайтуро О. П. Знаряддя та засоби вчинення злочинів, пов'язаних з неналежним виконанням професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником / О. П. Шайтуро // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 4 (47). – С. 75-79.
4. Шайтуро О. П. Legal foundations of medical service rendering / О. П. Шайтуро // Іноземна мова і сучасні тенденції юридичної науки очима молодих учених : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 15 квіт. 2011 р.) / за заг.ред. А. П. Гетьмана. – Х: Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого, 2011. – С. 65-67.

5. Шайтуро О. П. Правові засади надання медичної допомоги в контексті розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним працівником / О. П. Шайтуро // Моделювання, прогнозування та інформаційно-аналітичне забезпечення інноваційного розвитку фінансової системи країн європейського простору : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 19 квіт. 2012 р.) / Харк. ін-т фінансів УДУФМТ. – Х: ХІФ УДУФМТ, 2012. – С. 695-697.

6. Шайтуро О. П. Способи безпосереднього вчинення злочинів, пов'язаних з неналежним виконанням професійних обов'язків фармацевтичним працівником / О. П. Шайтуро // Юридична наука та правоохоронна діяльність : матеріали наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 18 трав. 2012 р.) / МВС України, Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2012. – С. 257-259.

АНОТАЦІЇ

Шайтуро О. П. Криміналістична характеристика неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. – *Рукопис*.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2013.

Дисертацію присвячено аналізу криміналістичної характеристики неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. Розглянуто правові засади українського законодавства про надання медичної та фармацевтичної допомоги.

У роботі визначено наступні елементи криміналістичної характеристики неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником: спосіб, місце, час, обстановку, знаряддя і засоби вчинення злочину, особу потерпілого, особу злочинця та типові сліди злочину.

Ключові слова: криміналістична характеристика, неналежне виконання професійних обов'язків, медичний або фармацевтичний працівник, спосіб, місце, час, обстановка, знаряддя і засоби вчинення злочину, потерпілий, злочинець, сліди злочину.

Шайтуро О. П. Криминалистическая характеристика ненадлежащего исполнения профессиональных обязанностей медицинским или фармацевтическим работником. – *Рукопись*.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Харьковский национальный университет внутренних дел. – Харьков, 2013.

Диссертация посвящена анализу криминалистической характеристики ненадлежащего исполнения профессиональных обязанностей медицинским или фармацевтическим работником. Рассмотрены правовые основы национального законодательства о предоставлении медицинской и фармацевтической помощи.

В работе определены элементы криминалистической характеристики ненадлежащего исполнения профессиональных обязанностей медицинским или фармацевтическим работником.

Выделены способы ненадлежащего исполнения профессиональных обязанностей медицинским работником, смоделированы способы совершения преступлений, связанных с неисполнением или ненадлежащим исполнением фармацевтическим работником своих профессиональных обязанностей через классификацию способов производства (изготовления), хранения, транспортировки, отпуска, утилизации и уничтожения фармацевтической продукции.

Рассмотрены положения о месте, времени и обстановке преступления, ответственность за которое предусмотрена ст. 140 УК Украины. Орудия и средства ненадлежащего исполнения профессиональных обязанностей медицинским или фармацевтическим работником классифицированы на: изделия медицинского назначения; медицинскую технику; медицинский инструментарий; комплектующие изделия, специальные материалы; фармацевтическую продукцию, оборудование, инструменты и другие предметы, вещества, используемые для производства, изготовления, хранения, транспортировки, отпуска, утилизации и уничтожения фармацевтической продукции.

Определено пострадавшее лицо с указанием на общие и особенные его признаки, а также личность преступника через разделение медицинских и фармацевтических работников. Выделены следы преступления через традиционное их разграничение на материальные и идеальные.

Ключевые слова: криминалистическая характеристика, ненадлежащее исполнение профессиональных обязанностей, медицинский работник, фармацевтический работник, способ, место, время, обстановка, орудия и средства совершения преступления, потерпевший, преступник, следы преступления.

Shayturo O. P. Criminalistics characteristic of improper performance of professional duties by medical or pharmaceutical worker. – *Manuscript*.

The thesis for a candidate's degree by speciality 12.00.09 – criminal process and criminalistics; forensic examination; operative-investigative activity – Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine, 2013.

The thesis is devoted to the analysis of criminalistics characteristic of improper performance of professional duties by medical or pharmaceutical worker. The legal framework of the Ukrainian legislation on medical and pharmaceutical care is considered.

Elements of criminalistics characteristic of improper performance of professional duties by medical or pharmaceutical worker: a way, time, backgrounds, instruments and means of the crime, a victim, an offender and typical traces of the crime are defined.

Keywords: criminalistics characteristic, improper performance of professional duties, medical or pharmaceutical worker, way, time, backgrounds, instruments and means of a crime, victim, offender, traces of a crime.